

декодування інформації, множення, передача, адресація, захист тощо.

Технічна інтеграція бібліотеки як соціального інституту «для всіх» в інформаційний простір сучасного суспільства дасть їй змогу зробити наступний крок у своєму розвитку: перейти до виконання місії 3 – *забезпечення зростання різноманітності знань, які використовуються в суспільстві, що є головною умовою соціального прогресу.*

Якщо розглядати технічну еволюцію бібліотек, то вони адаптувались до існуючих технологій, подолавши шлях від сховищ папірусів і глиняних табличок давніх часів до сьогочасних зібрань на лазерних дисках і застосування для передачі знань сучасних засобів комунікацій. При цьому гігантський стрибок у своєму розвитку бібліотеки зробили протягом якихось десяти-п'ятнадцяти останніх років.

Нові інформаційні технології докорінно змінюють у бібліотеці все – від комплектування до внутрішніх технологій і обслуговування в залі. Вони сприяють активному впровадженню нового сервісу – посередницьких функцій у глобальних інформаційних мережах. Бібліотека повністю змінює своє обличчя і методи роботи, змінюються й вимоги до професійних навичок і умінь бібліотекаря. Він має вільно орієнтуватися в інформаційних ресурсах – традиційних книжних та електронних, що мають задовольнити інформаційні потреби користувача, володіти сам і навчити читачів користувацьким функціям високого рівня, тобто практичному освоєнню різних прикладних програм, умінню адаптувати їх до конкретних технологічних процесів, володіти іноземними мовами для орієнтації в інформаційних ресурсах глобальних мереж. Тільки за цієї умови бібліотекар зможе надати користувачеві всі необхідні інформаційно-консультативні послуги, відповідати назві спеціаліста, що

сприяє інтелектуальній роботі читачів – «інтелектуального навігатора». Отже, необхідною є технологізація бібліотечної освіти. До речі, ця тенденція бібліотечної підготовки визнана як пріоритетна міжнародною бібліотечною спільнотою. Секція ІФЛА з підготовки кадрів ще у 1999 р. включила до стандартів вищої освіти низку обов'язкових інформаційних дисциплін. Відповідно змінюються вимоги і до безперервної професійної освіти бібліотекарів, точніше – до їх перепідготовки. Необхідні ґрунтовні програми перепідготовки, розроблені фахівцями бібліотек і профільних освітніх установ, бажано на конкурсній основі, за участю міністерств освіти і науки, культури та мистецтв.

Вважаю, що колектив Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і цього разу зумів з багатьох актуальних проблем, що постали перед бібліотеками в процесі входження в інформаційне суспільство, чітко виокремити одну з ключових, від якої залежить піднесення ролі бібліотеки як духовного і психотехнічного інституту – проблему трансформації професії бібліотекаря, його ролі в активізації людського пізнання – наукового, художнього, релігійного, практичного – з метою відтворення цілісної картини світу, самоудосконалення особи і людства.

Ваша конференція покликана дати відповідь на три питання: яким має бути бібліотекар інформаційного суспільства, що слід зробити, щоб він таким став, і що повинні зробити управлінські структури, щоб забезпечити умови для виконання бібліотекарем і бібліотекою їхньої високої суспільної місії. Вважаю, що ці три моменти мають знайти відображення в рекомендаціях конференції і мають бути оформлені не лише як побажання професійному співтовариству, а й як документ, адресований управлінським структурам.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, цікавих зустрічей, корисних професійних контактів.

**Наталія БЕРЬОЗКІНА**

## Наукова бібліотека в умовах інформатизації суспільства

Відповідно до Декрету Президента Республіки Білорусь від 5 березня 2002 р. № 7 «Про удосконалення державного управління у сфері науки» на Національну академію наук Білорусі (НАН Білорусі) покладається функція республіканського органу державного управління із забезпечення розвитку інформатизації і системи науково-технічної інформації. Це дало змогу об'єднати в НАН Білорусі основні структурні елементи інформаційної інфраструктури науково-технічної сфери, що представ-

ляють різноманітні напрями науково-інформаційної діяльності:

- ✓ Фонд інформатизації Республіки Білорусь (фінансова підтримка наукових досліджень і розробок у галузі інформатизації і системи НТІ, розвитку автоматизованих інформаційно-обчислювальних систем, інформаційних технологій і ресурсів);
- ✓ обласні центри інформаційних ресурсів і технологій (участь у формуванні регіональних програм в галузі НТІ та інформатизації, розробка, впровадження і супровід інформаційних технологій, створення і розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури НТІ та інформатизації у регіоні й організа-

Берьозкіна Наталія Юрїївна, канд. іст. наук, директор Центральної наукової бібліотеки імені Я. Коласа НАН Білорусі.

ція доступу до зовнішніх інформаційних ресурсів юридичним і фізичним особам регіону);

✓ Інститут інформатизації (наукове забезпечення процесів інформатизації і НТІ, аналіз і моніторинг стану відомчих, галузевих і територіальних ресурсів і технологій, ведення державних реєстрів інформаційних ресурсів і технологій);

✓ Науково-інженерне підприємство «Геоінформаційні технології» (розробка пропозицій з питань державної політики в галузі геоінформаційного забезпечення республіки).

Крім Центральної наукової бібліотеки НАН Білорусі – головної наукової бібліотеки республіки, у структуру Національної академії наук Білорусі ввійшли дві бібліотеки республіканського значення – РНТБ і БілСГБ.

Для координації науково-інформаційної діяльності і проведення державної політики в галузі розвитку інформатизації і системи НТІ було утворено Національний центр інформаційних ресурсів і технологій Республіки Білорусь на базі науково-інженерного підприємства «Інформаційні технології» НАН Білорусі. Основними напрямками діяльності Центру є:

- розробка заходів, спрямованих на формування і здійснення державної політики в галузі розвитку інформатизації і НТІ в країні, створення автоматизованих інформаційних систем, інформаційних технологій, інформаційних ресурсів, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж, програмних й інших інформаційних продуктів і послуг;
- розробка стратегії розвитку інформаційного суспільства, державних програм у галузі інформатизації і системи НТІ;
- розробка нормативно-правової бази Республіки Білорусь в галузі НТІ та інформатизації;
- міжнародне співробітництво з метою розвитку інформатизації і системи НТІ;
- розробка інфраструктури державної системи реєстрації, сертифікації і стандартизації комплексів програмно-технічних засобів, програмного забезпечення, інформаційних ресурсів, технологій і систем, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж;
- формування єдиного інформаційного простору країни шляхом створення національної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, територіальних центрів доступу до національних і зарубіжних інформаційних ресурсів, системи інформаційного забезпечення органів державного управління, юридичних і фізичних осіб.

Важливою ланкою у державній системі науково-технічної інформації є Центральна наукова бібліотека НАН Білорусі, що перетворилася за час свого існування (з 1925 р.) на великий ресурсотримуючий і ресурсотворюючий інформаційний центр країни. Місією ЦНБ НАН Білорусі є:

- надання вільного доступу користувачам, зацікавленим в одержанні наукової інформації, до світових і національних інформаційних ресурсів;
- проведення наукових досліджень з метою оптимі-

зації системи інформаційно-бібліотечного обслуговування і раціонального використання інформаційних ресурсів Бібліотеки;

□ формування і збереження повного зібрання національних наукових документів, збирання з можливо більшою повнотою і забезпечення збереженості зарубіжних документів з усіх галузей знань;

□ збирання і зберігання колекцій літератури про Білорусь, рідкісних і рукописних книг, архівних зібрань видань Національної академії наук Білорусі, особових бібліотек і рукописних архівів провідних білоруських учених, письменників, державних і громадських діячів;

□ інтегрування інформаційних ресурсів Бібліотеки у світовий інформаційний простір;

□ активне співробітництво з інформаційними установами й організаціями Білорусі й інших країн у всіх сферах діяльності Бібліотеки.

ЦНБ НАН Білорусі поряд із завданням формування одного з найбільш повних зібрань національних документів (на основі цілого обов'язкового примірника друкованих видань) покликана забезпечувати вчених і фахівців Республіки Білорусь зарубіжною науковою інформацією. Два роки передплата на іноземні періодичні видання науковими бібліотеками Білорусі практично не здійснювалася через відсутність валютних асигнувань. У вересні 2001 р. ЦНБ НАН Білорусі було виділено 200 тис. дол. США для передплати зарубіжних наукових періодичних видань. На ці кошти було оформлено передплату тільки на 76 назв часописів. З огляду на те, що в 1973 р. ЦНБ НАН Білорусі передплачувала 675 назв іноземних періодичних видань, зрозуміло, що Бібліотеці не вдається забезпечити надходження так званого «ядра» зарубіжних наукових часописів, що традиційно склалося за багато років існування Бібліотеки, не кажучи вже про необхідність задоволення потреб учених у часописах за новими, що розвиваються, напрямами науки. На думку спеціалістів, у 2000 р. кількість наукових часописів, що видаються у світі, перевищила 100 тис. назв.

Ще гірше складається ситуація з купівлею наукових монографій зарубіжних авторів. Восанне Бібліотеці вдалося придбати зарубіжну наукову літературу в 2000 р.: 860 книг видавництва «Springer» (в основному з природничих наук), представлених на виставці, присвяченій 75-річчю ЦНБ НАН Білорусі. У 2002 р. Бібліотека одержала в дарунок від Німецького дослідницького товариства понад 100 книг з фізики, хімії, математики, біології, а також медичних і суспільних наук.

За браком коштів на формування фондів зарубіжними науковими документами важливого значення набувають джерела безвалютного поповнення фондів, насамперед здійснення міжнародного книгообміну. ЦНБ НАН Білорусі має найширші книгообмінні зв'язки в республіці: на даний час Бібліотека здійснює обмін із 532 організаціями з 54 країн світу.

Жодна окремо узята бібліотека не в змозі забезпечити весь комплекс необхідних послуг з інформаційної підтримки наукових досліджень. Основним критерієм

інформаційного потенціалу бібліотеки, на якому базується обслуговування користувачів, стає не обсяг власних інформаційних ресурсів, а надання доступу до віддалених інформаційних ресурсів. Документні фонди наукових бібліотек Білорусі протягом багатьох років залишаються практично незмінними, але при цьому проводиться значна робота із забезпечення користувачів інформацією по телекомунікаційним каналам, з освоєння світового інформаційного простору.

У 2001 р. у ЦНБ НАН Білорусі утворено Центр Інтернет-доступу до електронних наукових ресурсів у режимі online і на CD-ROM: це насамперед наукові часописи провідних зарубіжних видавництв, таких як «Elsevier», «Springer», «Kluwer», «Institute of Physics» тощо (понад 1500 назв), що перебувають у Науковій електронній бібліотеці, організованій при Російському фонді фундаментальних досліджень. З 2002 р. ЦНБ НАН Білорусі одержала доступ до повних текстів електронних часописів видавництва «Blackwell Science» (понад 300 назв), «Blackwell Publishers» (близько 300 назв), «Academic Press» (близько 200 назв), «Taylor&Francis Group» (близько 200 назв) і ін.; бібліографічної БД з математики у «Zentralblatt MATH».

У 2001 р. утворено консорціум наукових і бібліотек вищих навчальних закладів Білорусі із забезпечення доступу до баз даних компанії «EBSCO Publishing». Користувачі Центру Інтернет-доступу ЦНБ НАН Білорусі мають можливість працювати з базами даних компанії EBSCO (понад 3500 повнотекстових версій часописів з природничих і гуманітарних наук).

У 2002 р. розпочався новий етап міжнародної програми INTAS (учасницею цього проекту ЦНБ НАН Білорусі була протягом кількох років), реалізація якого здійснюватиметься через Міжнародну мережу доступу до наукових публікацій (INASP), що надасть нові можливості щодо забезпечення вчених Білорусі науковою інформацією із зарубіжних часописів.

Співробітники Центру Інтернет-доступу проводять роботу з пошуку адрес Web-сайтів організацій, що надають вільний доступ до інформації наукового характеру, наприклад, American Chemical Society, Royal Society of Chemistry, Wiley Inter-Science та ін.

Як показали дослідження, основний контингент користувачів Центру становлять співробітники науково-дослідних інститутів НАН Білорусі (приблизно 60%). Користувачами Центру є також викладачі вищих навчальних закладів Мінська (БДУ, БДПА, БДУІР і ін.), а також вчені та викладачі з інших міст республіки. Усього за перший квартал виконано понад 2 тис. замовлень на статті із зарубіжних наукових часописів.

Співробітники ЦНБ НАН Білорусі і НІРУП «Інформаційні технології» у 2001 р. розробили автоматизовану систему віддаленого замовлення через науково-інформаційні комп'ютерні мережі, що як інформаційний продукт була представлена на виставці «Досягнення вітчизняної науки – виробництву», що проводилася в грудні 2001 р. у Національній академії наук Білорусі. Система призначена для читачів філій ЦНБ НАН Білорусі, тери-

торіально віддалених від Центральної бібліотеки, дозволяє уникнути дублювання замовлень і збільшити пришвидчити одержання заявок і виконання замовлень на наукові статті із зарубіжних часописів. Два високошвидкісних канали зв'язку з гарантованою пропускною спроможністю до 2 Мбіт/с й існуюча в Бібліотеці мережева інфраструктура обміну інформацією дають змогу обробляти замовлення об'ємом до 1 Мб протягом 2–3 хв.

Одним із істотних елементів у системі наукових комунікацій є генерація і поширення серед користувачів власних баз даних. З 1990 р. ЦНБ НАН Білорусі займається створенням баз даних з актуальних напрямів розвитку науки. На сьогодні у Бібліотеці – 12 БД власної генерації, серед котрих такі, як «Природа Білорусі», «Наука і науково-дослідна робота в Білорусі», «Білоруське мовознавство», «Вчені НАН Білорусі», «Наукові з'їзди, конференції, наради», «Видання НАН Білорусі».

Документні фонди наукових бібліотек, з одного боку, мають відповідати сучасному рівню розвитку наукових досліджень, а з іншого – відбивають багатовікову історію науки, культури, є своєрідною пам'яттю науки. Специфіка фондів наукових бібліотек полягає у їх науковій і історико-культурній цінності: вони включають колекції рідкісних видань (у т. ч. інкунабули), рукописних книг, особові зібрання відомих учених, що представляють великий інтерес для дослідників.

Сканування пам'ятників книжкової культури і переведення їх в електронну форму дають змогу зберегти рідкісні й цінні документи для майбутніх поколінь, вилучивши їх із безпосереднього використання. Крім того, за допомогою нових комп'ютерних технологій можливе возз'єднання електронних документів, що належать до єдиної колекції, але розсіяних по усьому світі, у єдиній віртуальній бібліотеці. Наприклад, книги зі знаменитої Радзивиллівської колекції у даний час знаходяться в бібліотеках Білорусі (у тому числі понад 3 тис. – у ЦНБ НАН Білорусі), Росії, Польщі, Литви, Фінляндії. Створення бібліографічної бази даних «Radziviliana» Національною бібліотекою спільно з Президентською бібліотекою і ЦНБ НАН Білорусі забезпечить дослідників інформацією про місцезнаходження видань, що входять у Радзивиллівську бібліотеку, але для реконструкції унікального книжкового зібрання необхідно перевести збережені книги в електронну форму.

ЦНБ НАН Білорусі проводить наукові дослідження прикладного характеру, спрямовані на оптимізацію системи інформаційного обслуговування вчених і фахівців: вивчення закономірностей формування і використання інформаційних ресурсів, інформаційних потреб користувачів, чинників, що впливають на інтенсивність читачьких потоків тощо. За останні 2 роки співробітниками Бібліотеки підготовлені звіти про НДР за такими темами: «Тенденції у зміні профілю комплектування ЦНБ НАН Білорусі в період 1990–1999 рр.», «Дослідження інтенсивності використання іноземних періодичних видань, що надходять по МКО», «Електронні ресурси: проблеми створення і використання» тощо. Розпочато дослідження «Інформаційне забезпечення вчених Республіки

Білорусь в галузі природоохоронної діяльності й екології», актуальність якого зумовлена екологічною ситуацією в Республіці Білорусь внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Проект програми розвитку державної системи науково-технічної інформації Республіки Білорусь на 2003–2005 рр. передбачає створення на базі ЦНБ НАН Білорусі Національної наукової електронної бібліотеки, республіканської служби реферування наукових публікацій і національного реферативного банку даних із забезпеченням до нього віддаленого доступу, електронного видавництва НАН Білорусі тощо.

Орієнтація на активне застосування сучасних інформаційних технологій дасть змогу трансформувати усі аспекти діяльності ЦНБ НАН Білорусі, у т. ч. змінити внут-

рішню структуру і кадрову політику. Інформатизація бібліотечного середовища висуває нові вимоги до фахівців, зайнятих у сфері створення й обробки інформації: високий рівень фахової підготовки, знання іноземних мов (як обов'язкова умова для використання інформаційних ресурсів Інтернет і надання кваліфікованої допомоги користувачам при пошуку інформації), ініціативність. Бібліотека відчуває потребу в кваліфікованих кадрах не тільки традиційних бібліотечних професій, але і, здавалося б, не властивих бібліотечній сфері фахів, таких як програміст, технолог автоматизованих інформаційних ресурсів, референт-аналітик тощо.

Технологія формування реферативних ресурсів передбачає участь у цій роботі фахівців із різноманітних галузей науки і техніки.

## Євгенія МЕДВЕДЄВА

### Формування комунікативної культури бібліотечних працівників

Вимоги часу, динаміка сучасного життя зумовлюють широке застосування комунікативних здібностей, навичок спілкування від фахівця будь-якої сфери, а особливо документально-комунікативної. Сучасне суспільство, яке засноване на нових інформаційних технологіях, неможливо уявити без таких технічних засобів комунікації, як телеграф, телефон, факс, телебачення, відео-, радіозв'язок, комп'ютер тощо. Широке їх використання дозволяє подолати різноманітні інформаційні бар'єри (просторово-часові, мовні, державні, національні, фінансові, міжособистісні та ін.) і завдяки цьому збільшити можливості інформаційного потенціалу суспільства, зокрема технологічні. Для цього необхідно залучити до загального соціально-комунікативного процесу дедалі більший загальний учасників. Слід зважити на те, що поряд з масовими та груповими комунікаціями все більшу увагу привертають персонально-особистісні. Це пов'язано, з одного боку, з тим, що на тлі зростання процесів соціальної уніфікації і стандартизації індивідуальні риси окремої людини, її досвід, знання та творчі здібності і здобутки набувають особливої ваги. З іншого боку, пояснення цьому можна знайти у тому, що інформаційні технології «олюднюють» систему соціальних комунікацій, як прийнято сьогодні казати, створюють суспільство з «людяним обличчям». І слід сподіватися, що такі тенденції зростатимуть у майбутньому. Особа за цих умов перестає бути «гвинтиком», вона набуває дедалі більше можливостей для участі у суспільному житті, впливу на розвиток окремих його сфер і ланок. Завдяки цьому виник загальний інтерес до такої традиційно гуманітарної про-

блематики, яка розглядається сучасними навчальними дисциплінами або окремими їх розділами: «Логіка», «Риторика», «Культура мовлення», «Мистецтво мовлення», «Мова жестів», «Мова тіла», «Іміджелогія», «Паблік рилейшинз» та ін. Усі вони спрямовані на формування знань, вмінь та навичок спілкування, загалом комунікативної культури фахівця, ділової людини, а також окремої особистості.

Новий погляд на структурно-змістову підготовку майбутніх фахівців бібліотечної справи дає можливість під іншим кутом зору розглянути вимоги до їх комунікативних знань, вмінь та навичок. Перш за все, потрібно підходити до вирішення цієї проблеми з урахуванням усіх рівнів навчання у системі вищої освіти. Так, рівень бакалавра, на нашу думку, передбачає певний мінімум в оволодінні комунікативними технологіями. Першочерговими у викладанні цього циклу дисциплін мають стати «Логіка», «Риторика» та «Ділове спілкування». Ці дисципліни дадуть змогу удосконалити процеси мислення, оволодіти процесами перетворення мислення у різні види та форми мовлення з урахуванням їх мети та призначення. Застосування цих знань, умінь та навичок у діловому спілкуванні дасть змогу актуалізувати їх з урахуванням потреб керування інформаційно-технологічними процесами та стосунків між фахівцями.

На рівні спеціаліста частка комунікативних процесів є основною серед професійних обов'язків бібліотечних фахівців. Перш за все вони пов'язані з переданням користувачам інформації, знань, досвіду, ідей, цінностей або їх популяризацією. Поряд з цим, на цьому рівні відбуваються процеси, які потребують підтримки ділових стосунків з іншими установами, організаціями, підприємствами, налагодженню контактів з меценатами,

Медведєва Євгенія Андріївна, канд. пед. наук, доц. кафедри соціальних комунікацій ХДАК.